

PRIMJER SUBKULTURE MLADIH U ZAGREBU:
MARTIĆEVCI 60-IH I 70-IH GODINA XX. STOLJEĆA

Sanja Kalapoš
Institut za etnologiju i folkloristiku
Zagreb, Ulica Kralja Zvonimira 17.

UDK 316.7-053.7:39(497.5 Zagreb)"196/197"
Izvorni znanstveni članak
Primljeno 15. III. 1996.

Tekst na primjeru zagrebačke subkulturne skupine raspravlja o teoriji subkulture i pojmu mladih. Autorica opisuje i analizira nastanak i razvoj skupine zvane Martićevci tijekom dvaju desetljeća, njenu unutarnju strukturu, međusobne odnose članova, samo djelovanje skupine i njezin nestanak.

I. UVOD

Jedan od načina stvaranja skupina u složenim društvima neki autori nazivaju *voluntary association*, odnosno *dobrovoljno udruživanje*¹. Dvije su glavne značajke takvih grupa - sudjelovanje u takvoj grupi zasniva se isključivo na slobodnoj volji

¹ Termine iz stranc literature za koje nije bilo hrvatskoga naziva, sama sam prevela navodeći njihov izvorni oblik. Također sam se trudila koristiti izvornicima umjesto prijevoda, budući da sam ponegdje bila u prilici usporediti izvornik s prijevodom, koji nije uvijek bio dovoljno vjeran ili kvalitetan. Doći do izvornika na žalost nije uvijek bilo moguće, jer neki časopisi (npr. beogradski *Podkulture*) ne navode ni izvorno ime autora ni časopis ili knjigu gdje je rad objavljen.

pojedince, a pojedince u grupi povezuju zajednički ciljevi ili zanimanja² (Rosman i Rubel, 1989: 96).

Ovim bih radom željela opisati djelić zagrebačke kulture, u prvome redu kulture mladih ljudi, koja nikada nije tako jednostavna kakvom se na prvi pogled može učiniti, a pogotovo ne u velegradu s mnoštvom stanovnika najrazličitijih kulturnih, regionalnih, etničkih, staleških i inih korijena. Cilj je rada pokazati jednu od mnogobrojnih gradskih skupina i njenu unutarnju strukturu te međusobne odnose članova grupe.

Također bih željela (re)definirati pojam *mladi*, tj. *mladež*. "Mladi", kao i "odrasli", odnosno legitimni nosioci određene kulture, iako samom svojom životnom dobi odvojeni od dominantne kulture i na taj način obilježeni kao *drugačiji* (što god to u datom trenutku i kontekstu značilo), također imaju svoju dominantnu kulturu, svoj *mainstream*, od kojega se neki pojedinci odvajaju, stvarajući pritom skupinu unutar skupine. Trenutačna praksa pokazuje da se uglavnom radi o "trendovskim" skupinama upravljanim aktualnim zbivanjima i autoritetima poput glazbenih zvijezda, popularnih televizijskih emisija, časopisa i sl. Neki su od tih trendova relativno trajni (npr. djeca cvijeća³, odnosno *hašeri*⁴, koji postoje tridesetak godina, a vjerojatno će nadživjeti i trenutno mnogo popularnije i medijski istaknutije grupe), a neki su trendovi isključivo sezonski i zaboravljaju se istom brzinom kojom su i osvojili svoje sljedbenike. No osim takvih skupina, za koje neki, pak, tvrde da su puka imitacija inozemnih, u gradskoj se zajednici stvaraju i ostale, najraznovrsnije skupine mladih. Tako samo u Zagrebu imamo nekoliko navijačkih skupina, od kojih su najpoznatiji navijači nogometnog kluba "Croatia" (bivši "Dinamo") zvani *Bad Blue Boys*. Osim navijačkih skupina, mladi se ljudi dijele i prema četvrtima, vlastitom ili roditeljskom lokalnom podrijetlu, zanimanjima kojima se bave ili staležu kojemu pripadaju. Naravno, neke od ovih pripadnosti nisu posve dobrovoljne (tj. ostavljam otvorenim pitanje koliko slobodna volja utječe na

² "There are two defining characteristics of the voluntary association: membership is based on choice, and members of the group join the group because they share a common interest" (Rosman i Rubel, 1989:96).

³ Riječ je o subkulturnoj skupini nastaloj u Sjedinjenim Američkim Državama tijekom rata u Vijetnamu. Osim glazbe, obožavanja određenih medijskih zvijezda i stilskih obilježja, članove grupe karakterizira i iznimno pacifistički stav i snažni politički angažman, najčešće u obliku mirovnih prosvjeda. Taj je pokret pratila cijela filozofija življenja. Stoga su njeni članovi vrlo često uzimali tzv. *lake droge* kako bi "oslobodili svijest", živjeli u zajednicama (*communities*) i sl. Europski sljedbenici pokreta vrlo su rijetko išli dalje od glazbe i odjeće, ponekad i od droge. Kod nas je ta skupina tijekom šezdesetih i sedamdesetih godina (do pojave *punka*, *novog vala* i sl.) bila skoro jedina subkulturna skupina među mladim ljudima - svakako, jedina stilski različita od većine. Sljedbenici pokreta uglavnom su gimnazijalci i studenti - temeljitije prihvatanje ove filozofije od svojih sljedbenika zahtijeva detaljnije proučavanje istočnih filozofija, čitanje poezije i proze trendovskih autora i sl.

⁴ Ovaj se termin upotrebljava kao zagrebački naziv za pripadnike skupine *djeca cvijeća*. Imena svih subkulturnih grupa u cijelome tekstu navodim u zagrebačkom žargonu.

zanimanje i obrazovanje pojedinca, a koliko je to uvjetovano njegovim društvenim i materijalnim položajem), a druge posve odgovaraju definiciji slobodnog udruživanja. Isto tako smatram da ni jedna od ovdje nabrojanih skupina, pa ni one medijski nametnute, nisu puko imitiranje zapadnoeuropskih ili američkih trendova budući da svaki pokret, bez obzira na svoje podrijetlo, ipak mora naići na plodno tlo u svome novom društvu, prilagoditi mu se i opstati u jednoj strukturi koja postoji već dugo, samostalna je i čvrsta. Primjer za to bio bi nastanak *punk* pokreta u Velikoj Britaniji - suočeni s lošim školstvom, velikom stopom nezaposlenosti i općom besperspektivnošću srednjih i nižih slojeva, mladi su ljudi stvorili novi pokret, koji je svojom agresivnošću i posvemašnjom suprotnošću od hladnog, odmjerenog i dobro organiziranog britanskog društva izražavao svu bezizlaznost situacije u kojoj su smatrali da se nalaze. Gotovo istodobno - dakle, krajem sedamdesetih godina - *punk* se, ponajprije glazbom, proširio i ostatkom Europe te Sjedinjenim Američkim Državama, gdje su društvene prilike bile posve drugačije. Najprije trendovskim glazbenicima, a zatim i modnom diktaturom, *punk* se učvrstio i održao i do danas u velikoj većini svjetskih urbanih, ali i ruralnih sredina (Hatch i Millward, 1987:157-159). Dakle, iako u početku samo uvoz iz jedne zemlje/kulture/civilizacije/sredine, određeni se pravac uspio održati i u društvima u kojima nije bilo izravne potrebe za njim; dovoljna je bila populacija koja bi prihvatila ne samo neku vrstu glazbe ili način odijevanja, već i cijeli način života i pogled na svijet. Na taj način objašnjavam nastanak i opstanak svake subkulturne skupine našega grada - da za određeni način života nije bilo potrebe, inozemni se trend (ukoliko se radi o uvoznom kulturnom elementu) jednostavno ne bi prihvatio. Stoga prihvaćam gledište prema kojem je kultura mladih prožimanje originalnog stvaralaštva i odabira iz niza ponuđenih kulturnih sadržaja, odnosno specifične interpretacije naslijeđenih kulturnih modela (usp. Povrzanović, 1984-1985:55).

II. ŠTO JE KULTURA, ŠTO SUBKULTURA...

Iako je bilo znanstvenika koji su se koristili definicijom kulture u etnologiji, uvoditeljem toga pojma smatra se Britanac Edward Burnett Tylor, koji je za kulturu rekao: "Kultura ili civilizacija, shvaćena u svom širokom etnografskom smislu, jest ona kompleksna cjelina koja uključuje znanje, vjerovanje, umjetnost, moral, pravo, običaje i sve druge sposobnosti i navike koje je čovjek stekao kao pripadnik društva" (navedeno prema: Rihtman-Auguštin, 1988:17). Od tada pa do danas u etnološkoj je znanosti bilo mnogo pravaca, a svaki je od njih imao, između ostaloga, svoju (a često i više od jedne) definiciju kulture. Stoga ovdje neću ulaziti dublje u to pitanje i navoditi autore poimence, već ću navesti određenje kulture od kojega polazim u

ovome radu. Prema tome, kultura je skup pravila ili standarada koji je zajednički članovima jednoga društva i koji, kada ga članovi primjenjuju, proizvodi ponašanje koje članovi smatraju pravilnim i prihvatljivim⁵ (Haviland, 1981: 28).

Posve je normalno da velik broj pojedinaca koji žive u jednoj zajednici i nosioci su određene kulture nemaju u njoj isti status. Pojedinci se, unutar svoje zajednice, naknadno grupiraju prema cijelom nizu različitih kriterija - dobnom, spolnom, staleškom, ekonomskom, profesionalnom, etničkom, vjerskom i mnogim drugima. Ti ljudi u svojim podgrupama imaju vlastita pravila i obrasce ponašanja i na taj način čine razlikovnu grupu - subkulturnu skupinu - unutar šireg društva. Iako se pripadnici pojedinih subkulturnih skupina ponekad čine posve drugačijima od pripadnika tzv. *mainstreama*, da bi društvo opstalo kao cjelina među svim njegovim subkulturama mora postojati određeno zajedničko uporište.

Pojam *subcultural variation* ukratko se određuje kao "kulturne razlike među zajednicama jednoga društva"⁶ (Rosman i Rubel, 1989:324). U širem objašnjenju navodi se američko društvo kao primjer da kulturu ne treba proučavati kao jedinstvenu monolitnu cjelinu. U američkoj se kulturi tako, na primjer razlikuju subkulture zasnovane na zanimanjima, društvenom položaju, regionalnoj pripadnosti i slično, tako da je subkultura jazz glazbenika u mnogo čemu različita od subkulture vozača kamiona, no obje pripadaju široj američkoj kulturi. Pojam američka kultura objašnjen na ovaj način označava ono što je zajedničko svim Amerikancima (ibid., 6).

Haviland o tome kaže: "Dok je kultura zajednička članovima društva, važno je imati na umu da sve nije uniformnost. U svakom ljudskom društvu barem postoje neke razlike između uloga muškaraca i žena (...) Nadalje, postoje i dobne varijacije. U bilo kojem društvu od djece se ne očekuje da se ponašaju poput odraslih, a vrijedi i obratno. Osim dobni i spolnih varijacija, mogu postojati i varijacije među podskupinama u društvima (...) Kada u nekom društvu postoje takve grupe, od kojih svaka funkcionira prema svojim vlastitim standardima ponašanja, govorimo o subkulturnoj varijaciji"⁷ (Haviland, 1981:29-30). Prema tome, subkulturna varijacija je "razlikovni skup standarada i obrazaca ponašanja prema kojima se vlada skupina

⁵ "...a set of rules and standards shared by members of a society that when acted upon by the members, produce behavior that falls within a range the members consider proper and acceptable" (Haviland, 1981:28).

⁶ "...cultural differences between communities within a single society" (Rosman i Rubel, 1989:324).

⁷ "While culture is shared by the members of society, it is important to realize that all is not uniformity. In any human society, at the very least there is some difference between male and female roles (...) In addition, there will be some age variation. In any society, children are not expected to behave as adults, and the reverse is equally true. Besides age and sex variation, there may be variation among subgroups in societies (...) When such groups exist within a society, each functioning by its own distinctive standards of behavior, we speak of subcultural variation" (Haviland, 1981:29-33).

unutar širega društva"⁸, a *pluralističko* je društvo ono "u kojemu postoji raznovrsnost subkulturnih obrazaca"⁹ (ibid., 31). Dick Hebdige u svojoj klasičnoj sociološkoj knjizi o subkulturama *Potkultura: značenje stila* smatra da su subkulture izražajne forme koje izražavaju tenziju između onih na vlasti i onih osuđenih na podređene položaje i drugorazredne živote. Ta se tenzija figurativno izražava u obliku subkulturnog stila (Hebdiđ, 1980:127). On također smatra da se tipični članovi jedne kulture radničke omladine djelomično suprotstavljaju, a djelomično slažu s vladajućim definicijama toga što su i tko su, pri čemu postoji znatna mjera zajedničkog ideološkog tla ne samo između njih i kulture radničke klase odraslih (s prigušenom tradicijom otpora) već i između njih i vladajuće kulture (ibid., 89).

III. ... A TKO SU MLADI?

Mladi, omladina, mladež... termini su kojima se označuju pripadnici određene dobne skupine. Koje? U Hrvatskoj je, kao i u bivšoj Jugoslaviji bilo relativno malo istraživanja subkulture mladih, tako da ni taj pojam nije nikada bio točno određen, tj. skoro je svako istraživanje uvodilo svoje kriterije.

Zbog državnog politikom definiranog položaja mladih ljudi, istraživanja su vrlo često provodili centri negdašnjeg Saveza socijalističke omladine, pri čemu je *omladincem* smatrana svaka osoba učlanjena u spomenutu organizaciju, što znači od trinaeste godine života bez praktične gornje dobne granice (sjetimo se da su omladinski rukovodioci često i sami bili roditelji poodrasle djece). Istraživanjima mladih u bivšoj Jugoslaviji bavila se Maja Povržanović, te stvorila kriterije za definiranje mladih. Ona određuje *mlade* kao biološki zrele, a društveno-ekonomski nesamostalne (Povržanović, 1984-1985:53)¹⁰. Danas se mnogi smatraju mladima - *trendovska* je *dužnost* izgledati mlado, tako se osjećati, imati nonšalantan pristup stvarima koje zahtijevaju odgovornost, upotrebljavati jezik mladih itd. Zbog toga etnolog mora odrediti precizne kriterije za određivanje kategorije mladih, kako u nju ne bismo ubrajali i one koji to (više ili još) nisu. U ovome radu kategorija mladih određuje se isključivo dobno - donju granicu određuje završetak osnovnog školovanja (dakle, 14.-15. godina), a gornju 25.-27. godina, kada studentska populacija uglavnom završava svoje obrazovanje, a zaposlena mladež ostvari koliku-

⁸ "... a distinctive set of standards and behavior patterns by which a group within a larger society operates" (Haviland, 1981:31).

⁹ "...in which there exist a diversity of subcultural patterns" (Haviland, 1981:31).

¹⁰ Navedeni rad donosi pregled socioloških istraživanja mladih u Jugoslaviji do 1984. godine. Etnološkim istraživanjima omladinske subkulture bavila se Ines Prica (1987, 1988).

toliku neovisnost i samostalan život u odnosu na roditelje. Na taj način pokušat ću obuhvatiti što veći broj ljudi određene dobne pripadnosti, bez obzira na njihove ostale značajke. Naime, ovdje me primarno ne zanima rade li oni, studiraju ili su još uvijek srednjoškolci, iako će se i to pokazati važnim. Najvažnijim bih istakla opis određene skupine i detaljan prikaz unutarnjih odnosa njenih članova te njihov kolektivni stav prema vanjskome svijetu (ukoliko takav stav postoji). Ostale njihove značajke, kao što su etnička pripadnost, društveni status, stupanj obrazovanja, politička uvjerenja i slično, postaju važne u drugoj fazi istraživanja. Mnoge pojave iz kulture mladih, kao uostalom i iz bilo koje subkulture, mogu se uklopiti u već klasične etnološke teorije - sjetimo se samo primjera istraživanja Miļivoja Vodopije koji je maturalne običaje zagrebačkih srednjoškolaca prikazao u svjetlu van Genepove teorije obreda prijelaza (Vodopija, 1976).

IV. METODA ISTRAŽIVANJA

Osim korištenja literaturom, koja doduše obiluje teorijom subkulture ili kulture mladih, ali vrlo je siromašna što se tiče suvremenih istraživanja grada Zagreba, razgovarala sam s petnaestak kazivača starih između 35 i 45 godina. Svi su kazivači bili muškoga spola. Osim s pripadnicima istraživane grupe, koji čine većinu kazivača, kontrolna ispitivanja obavila sam razgovarajući s pripadnicima drugih kvartovskih skupina ili promatračima. Istraživanje sam provela od veljače 1994. do travnja 1995. godine.

Nakon što bih dobila konkretne odgovore na svoja pitanja¹¹, zamolila bih kazivače da mi pričaju *svoju* priču. Tako mi se dogodilo nešto posve suprotno mojim očekivanjima (strahovanjima) - smatrala sam da će se moji kazivači (koji su svi odreda anonimni i ne znaju tko su ostali) složiti oko nekih činjenica, a da će razlika biti u pričama, doživljajima i sličnome. Zbog toga sam bila prilično zatečena kad sam shvatila da se pripovijesti prepričavaju skoro "klinički identično" - naravno, postoje individualne razlike u načinu pripovijedanja, stilu i sl. - dok su neki podaci, npr. godine, broj ljudi u skupini i sl., dobivali zanimljive varijacije, tako da još uvijek, nakon nekoliko kontrolnih ispitivanja, nisam sigurna koji bih podatak smatrala točnim.

Tu se, dakle, javlja klasičan etnološki problem o kojemu se već mnogo pisalo - kada se pouzdati u kazivača i koliko se osloniti na podatke dobivene od njega.

¹¹ Svakom sam kazivaču najprije postavila pitanja čiji su odgovori trebali biti činjenice - broj pripadnika skupine, njihova životna dob, zanimanja, aktivnosti skupine i slično. Zatim sam ih zamolila da mi ispričaju okolnosti u kojima su se nalazili kao članovi skupine te da iskažu svoj tadašnji odnos prema školi i roditeljima te njihov današnji stav prema sudjelovanju u skupini.

Naime, jasno je da su kazivači subjektivni - pitanje je samo kako odrediti koji dio njihovih priča najviše odgovara stvarnosti, a koji je mitologiziran. U psihologiji se često spominje *pozitivizam sjećanja* - taj se fenomen spontano javlja u svih ljudi, a riječ je o tome da pojedinac iz svoga sjećanja izbacuje neugodne situacije, a zadržava ugodne ili pozitivne te ih doživljava boljima nego što su one objektivno bile. Na taj način prošlost se uglavnom opisuje na idealizirajući način, odnosno, i najveći negdašnji problemi postaju predmet ležernoga kazivanja (Šverko, 1994:123). Idući je "filter" promatranja prošlosti društvenoga značaja. Naime, vrlo je važno kojemu je društvenomu sloju pojedinac pripadao u vrijeme događanja i u vrijeme pripovijedanja, je li se u međuvremenu pomaknuo na društvenoj ljestvici, i ako je, u kojemu je smjeru bio taj pomak, ili je pak ostao u onome sloju kojemu je i ranije pripadao. Kazivanja obično imaju oblik pripovijesti upravo stoga što su vrlo često bila pripovijedana - tako kazivač pri pripovijedanju neće obraćati pažnju na stvarni događaj, već će se potruditi da što vjernije/zanimljivije/kićenije ispriča konstruiranu priču koju već godinama pripovijeda - detalji koje on navodi nisu detalji konkretnog događaja o kojemu je riječ, već literarni ukrasi vremenom pripojeni pripovijesti. To, naravno, također umanjuje vjerodostojnost iskaza o samome događaju. Konačno, prisutna je i neizbježna sentimentalnost, koja također prošlim vremenima pridaje kvalitete koje ona najvjerovatnije nisu imala - radi se o žaljenju za mladošću, ali i o prikazivanju vlastite mladosti na način najuobičajeniji u određenoj kulturi; u ovome se primjeru radi o stereotipu neprilagođenih mladića koji se ne boje autoriteta.

Pripovijesti koje sam dobila od skoro svih svojih kazivača bile su, ako ne istovjetne, onda barem iznimno slične. Stoga bi, osim pripovijestima, pozornost trebalo posvetiti i kazivačima - "folklorni kazivač nedavno je otkriće, čije je samo postojanje tek pred kraj ovoga stoljeća privuklo pažnju znanstvenika i sakupljača, a čiji je aktivni doprinos rođenju i prenošenju folkloru postao objekt rastućeg zanimanja"¹² (Kaivola-Bregenhø, 1989:45). Ovdje je važno napomenuti da se većina teorijske etnološke literature bavi kazivačem kad on znanstveniku izlaže neki običaj, legendu, i slično, u svakom slučaju dio folkloru, uglavnom općepoznatog. Ovdje imamo drugačiji slučaj; kazivači ne prepričavaju tuđe pripovijesti, pripovijesti koje su čuli i prenose ih dalje. Oni pripovijedaju o sebi, pripovijedaju svoju priču i stoga su još subjektivniji od "klasičnih" kazivača. Pripovijesti koje sam saznala od svojih kazivača vremenom su prerasle u svojevrstne legende koje njihovi prenositelji i dalje pažljivo njeguju. Sve su ovo razlozi da se prema svojoj građi odnosim kao prema skupu podataka donekle izmijenjenom stavovima kazivača, njihovom vremenskom distancom i voljom da ispričaju događanja uz koja su emotivno vezani. Pri tome smatram da "pitanje 'istinitosti' nije pitanje o opsegu uopćavanja rezultata

¹²"The folklore narrator is a recent discovery whose very existence has only late in this century caught the attention of scholars and collectors, and whose active contribution to the birth and transmission of folklore has subsequently been the object of growing interest" (Kaivola-Bregenhø, 1989:45).

kvalitativne analize. Pitanje 'istinitosti' prije svega je pitanje o opsegu, odnosno dosegu etnoloških interpretacija" (Povrzanović, 1992:72-73).

Zbog osjetljivosti teme i zaštite kazivača¹³, svi su moji kazivači anonimni. Ovisno o vlastitom iskustvu, kazivači su na moja pitanja reagirali različito; od onih kojima je to bio samo zanimljiv razgovor i vraćanje u mladost do onih koje sam najprije morala uvjeriti da nemam veze s policijom i da nisam socijalni radnik - neki su moje zanimanje doživljavali kao nešto krajnje sumnjivo, a možda i opasno, neki kao kompliment, a dio je bio zbunjen. Većina kazivača mi je pripovijedala i doživljaje za koje sam se morala obvezati da neće biti objavljeni. Dio kazivača bio je susretljiv i rado me povezao s drugim članovima grupe dok su neki to odbijali, smatrajući se jedinim relevantnim izvorom informacija.

V. ANALIZA GRAĐE¹⁴

Zagreb, srednjoeuropski velegrad na Savi, kroz cijelu je svoju povijest pozivao mnoge da se dosele i postanu Zagrepčani. Proces useljavanja u Zagreb tekao je konstantno, ali nikada toliko intenzivno kao u XX. stoljeću, pogotovo nakon drugog svjetskog rata. Hrvatska je, kao uostalom i veći dio Europe, bila u ratnim ruševinama; usprkos organiziranju *dobrovoljnih* radnih akcija, ruralni su krajevi ipak naglo zaostali za gradskim sredinama, što je bio, uz ostalo, jedan od glavnih razloga da rijeke ljudi započnu novi život u velegradu. Na taj način Zagreb postaje stjecište ljudi najrazličitijih kulturnih, regionalnih, ekonomskih, obrazovnih i svih ostalih značajki.

Oni rođeni u Zagrebu osjećaju se superiornima nad pridošlicama, a oni koji dulje žive u Zagrebu osjećaju se *zagrebačkije* od upravo pristiglih. Dok se jedni trude snaći u novoj sredini i usvojiti gradska pravila svakodnevnog ponašanja, drugi im pomažu da se *kultiviraju*. Naravno, najlakše je prilagoditi se onome što nam je najbliže, a najsigurniji je način oponašanje uzora - na poslu i u susjedstvu. Poslijeratni doseljenici uskoro dobivaju djecu - prvi naraštaj Zagrepčana tih obitelji. Iako odrasli u obiteljima provincijalnoga podrijetla i često loše prilagođenima novoj sredini (pogotovo ako je riječ o osobama slabija obrazovanja), ta se djeca intenzivno družu na ulicama i u pravom smislu riječi postaju žiteljima grada. Prilagodivši se do

¹³ Zanimljivo je da su mi mnogi poznanici, čuvši čime se bavim, samoinicijativno ponudili pomoć u uspostavljanju kontakata s *Martićevcima*, hvalivši se da ih poznaju i da su u vrlo bliskim odnosima, što upućuje na to da je poznanstvo s *Martićevcima* vrlo cijenjeno. Ja sam, međutim, do svojih kazivača došla isključivo preko nekoliko ljudi koji su nekoć uglavnom bili promatrači.

¹⁴ Ako nije naznačeno drugačije, podaci navedeni u ovom poglavlju dobiveni su od kazivača.

određene mjere jedinom domu kojeg imaju, gradskom, ali u isto vrijeme zadržavši dio kućnog, odnosno nezagrebačkog, ušavši u pubertet, dakle životno doba najprikladnije za pripadnost grupi vršnjaka, oni spontano stvaraju svoje grupe i odrastaju zajedno.

Iako naznaka teritorijalnih grupa u Zagrebu ima još i prije drugog svjetskog rata (a možda i ranije), u ovome bih radu izuzela ondašnje grupe, budući da nemaju nijednu značajku masovnog grupiranja prema četvrtima, tj. više sličje privatnim zblizavanjima. Prave kvartovske skupine središta Zagreba, odnosno zagrebačkih četvrti smještenih sjeverno od rijeke Save (Kvaternikov trg, Martićeva ulica, Trnje, Peščenica, Trešnjevka...) nastaju 60-ih godina kada doživljavaju i svoj vrhunac, intenzivno se održavaju do kraja 70-ih, a što se dalje događa pitanje je na koje sam dobila mnogo različitih odgovora.

Te skupine otprilike nastaju kad prva poslijeratna generacija rođena u Zagrebu završava osnovnu i upisuje srednju školu, odnosno oko njihove petnaeste godine života. Novi se članovi, odrastajući, stalno regrutiraju i tako se skupina stalno obnavlja. Prema riječima mojih kazivača novi naraštaj mladih Zagrepčana, ponosan na svoje podrijetlo, svoju okolinu prvenstveno dijeli na Zagrepčane i one koji to nisu, a širu podjelu, tada jugoslavenskog društva, za njih tvore Hrvati i pripadnici ostalih etničkih skupina. Unutar grada, grupe mladih (a tu se prije svega radi o mladićima, vrlo rijetko djevojkama) dijelile su se po kvartovima i nosile su imena svojih dijelova grada. Takva teritorijalna podjela u prvome je redu označavala *kontrolu*¹⁵ nad pojedinom četvrti. O čemu se točno radilo vidjet ćemo kasnije. Pogledajmo najprije način samoodređenja na primjeru *Martićevaca*.

Istraživala sam skupinu koja se oformila u Martićevoj ulici i čiji su se pripadnici, prema njoj, zvali *Martićevci*. Tim su se imenom nazivali sami, ali tako su ih nazivali i drugi; naziv *Martićevci* poznat je i dan-danas, ne samo među populacijom srednjih godina, već i među sasvim mladim ljudima - srednjoškolcima i studentima. Najprije ću prikazati osnovne značajke grupe 60-ih godina, a zatim i njenu unutarnju strukturu.

Danas je za većinu istraživanja subkultura mladih njihov izgled najvažniji kriterij. Hebdige vizualni identitet uzima kao primarnu podjelu mladih ljudi (Hebdidž, 1980), a Widdicombe i Wooffitt kažu: "Pod subkulturama mladih podrazumijevamo prije svega vidljive, imenovane skupine mladih ljudi koji su očito okarakterizirani svojim stilom i frizuram, glazbenim ukusom i vjerovanjima: punkeri, darkeri, rockeri, hipiji i skinheads, na primjer. Ne dajemo precizniju definiciju tih pojava; u prvom se redu pozivamo na čitateljevo uobičajeno znanje o

¹⁵ Izrazi koje navodim u kurzivu termini su koje upotrebljavaju moji kazivači. Oni stvaraju svoj žargon - taj način govora nije značajka samo *Martićevaca*, već većine zagrebačkih subkulturnih skupina čiji su članovi mladi. Danas taj način izražavanja možda uopće ne zvuči strano ili kao da pripada samo jednoj (generacijskoj?) skupini.

tim skupinama"¹⁶ (Widdicombe i Wooffitt, 1995:28). Budući da 60-ih među mladim ljudima nisu prevladavale subkulturne podjele na osnovi stilskih obilježja pripadnika pojedine grupe, mladi bilo koju od svojih pripadnosti nisu označavali određenom odjećom ili frizurama, dakle vanjskim znakovima, odnosno uniformiranošću, već navijanjem za određeni nogometni klub. Takvo je navijanje odavalo iz kojeg je netko dijela grada, iz kojeg je grada općenito i koje je narodnosti. Tako su mladi većinom navijali za tadašnji "Dinamo" (zanimljivo, iako su svi negodovali zbog tadašnjeg društvenog uređenja i uglavnom imali probleme s vlastima ili policijom, i danas svi nazivaju klub njegovim starim imenom, koje je u tom slučaju sentimentalni simbol *dobrih, starih vremena*. Novo ime kluba označava i novi klub za koji mogu navijati *neki novi ljudi*). Kad bi bilo koji hrvatski klub igrao protiv kluba iz neke druge bivše jugoslavenske republike, svi bi hrvatski navijači navijali za hrvatski klub, bez obzira na to o kojem se klubu radi i gdje se održava utakmica.

Zaustavimo se na trenutak na interpretaciji ovih podataka - što kazivači podrazumijevaju pod *dobrim starim vremenima* i za čime oni u stvari žale - radi se o već spomenutom žaljenju za mladošću i vjerovanju da je nekada sve bilo bolje samo zbog toga što se radi o stvarima doživljenima u mladosti. Upravo se zbog toga mitologizira veliki dio podataka koje sam dobila. Isto tako, vrlo čest motiv u iskazima je hrvatstvo i antijugoslavenstvo. Iako je neosporna činjenica da su mnogi *Martičevci* (kao uostalom i pripadnici drugih subkulturnih skupina) često boravili u policijskim stanicama, a pogotovo u popravnim domovima, ipak mislim da je njihovo ponašanje bilo uzrokovano mladenačkim buntom protiv države kao establishmenta, a policajcima (odnosno milicajcima, da budemo precizni) se prkosilo samo kao predstavnicima te države, onima koji svojim autoritetom održavaju (ili nameću, ovisno o stajalištu) red i mir. Sumnjam da je ijedan mladić prilikom provaljivanja u kiosk ili prebrze vožnje motorom imao na umu policajca srpske nacionalnosti kojemu će se izrugivati prilikom privođenja. Stoga vjerujem da je današnje objašnjenje ovih već odavno odraslih ljudi u priličnoj mjeri samo odraz novog društvenog poretka ili čak imitacija izjava poznatih i uspješnih političara koji su stvarno bili zatvarani zbog hrvatskih shvaćanja.

Osim navijačkih aktivnosti koje su se protezale od, kao što smo vidjeli, posve lokalnih do državnih, kvartovske su skupine imale i druge zadatke. Uglavnom se radilo jednostavno o okupljanju mladih ljudi u četvrti i zajedničkim izlascima u grad. Grad i mjesta za večernje izlaske interno su bili podijeljeni među skupinama; točno se znalo tko je pripadnik koje skupine i koji *plesnjak* je čiji *teritorij*. Stoga su

¹⁶ "By youth subcultures we are referring to highly visible, named groups of young people who are apparently characterised by their style and hairstyle, music preferences and beliefs: punks, gothics, rockers, hippies, and skinheads, for example. We do not provide a more precise definition of these phenomena; we appeal in the first instance to readers' common-sense knowledge of these groups" (Widdicombe i Wooffitt, 1995:28).

vladala i stroga pravila ponašanja. Pripadnik jedne grupe smio je doći na tuđi ples, ali morao se ponašati kao gost - drugim riječima, nije smio prilaziti djevojkama koje su bile u društvu s momcima čiji je to bio *teritorij*, nije smio birati glazbu u juke-boxu i slično. U pravilu, cijela skupina nikada nije dolazila na *tudi* ples ako nije namjerno željela izazvati neprilike, koje su uglavnom završavale fizičkim obračunom u namjeri da se taj prostor *preuzme*. Nasuprot tome, kad bi skupina bila na svom *teritoriju*, njeni su se pripadnici ponašali poput *šefova* - disc-jockey morao bi puštati glazbu po njihovim željama, nisu dopuštali da se itko približi njihovim djevojkama i vrlo su često tražili povod za tučnjavu. Ako povoda nije bilo, nije im bilo teško stvoriti ga.

Pripadnost grupi označavala je i pravo da se u određenom dijelu grada *žica* novac od slučajnih prolaznika - radilo se o prikupljanju novca za izlaske i piće, a metode su se protezale od najpristojnijih pitanja tipa "imate nešto sitno" do "prodavanja cigle", što je bilo neobično popularno. Riječ je o općepoznatom pitanju koje prolazniku postavlja najmlađi član grupe, uglavnom još dijete od svojih dvanaest-trinaest godina - želi li kupiti ciglu ili neki kamen nađen na podu. Prolaznici to uglavnom žele; naime, da bi dječak bio uvjerljiviji, iza njega obično stoji nekoliko odraslijih i snažnijih pripadnika grupe, koji ga štite i spremni su potući se. Glavno zadovoljstvo je napraviti to momku koji usred noći prati svoju djevojku kući - osim što mu uzmu sav novac koji ima, istodobno ga osramote pred djevojkom. Slične stvari priređuju se novodoseljenima u neki kvart ili momcima iz drugih dijelova grada koji hodaju s djevojkama iz matičnog kvarta.

Iako su ovi podaci suvremena građa i može se učiniti da su nužno rezultat života u gradskoj sredini, gotovo istovrsno okupljanje mladića u društva mladića dobro poznata je pojava tradicijske ruralne kulture; društva mladića (koja postoje u gotovo svim hrvatskim krajevima), čvršće su ili slabije organizirana udruženja mladića cijeloga sela ili užih područja u selu te interveniraju u život zajednice kad smatraju da je to potrebno. Jedna od takvih prilika je i sprečavanje egzogamije onemogućavanjem mladićima iz drugih sela dolazak u vlastito selo i udvaranje *njihovim* djevojkama. Takva društva mladića nemaju samo funkciju organiziranja društvenosti muškaraca određene dobi, već sudjeluju i u društvenoj kontroli zajednice (Čapo Žmegač, 1995). Teritorijalno okupljanje je jedan od temeljnih načina udruživanja u najrazličitijim kulturama, kako u seoskoj tako i u gradskoj. Dakle, gradski mladići koji osnivaju svoje skupine prema mjestu stanovanja i bore se za "životni" prostor nisu utemeljili novi obrazac ponašanja.

Jedna od omiljenih zabava *Martićevaca*, kao i pripadnika drugih gradskih skupina vrlo su često bili motori i brza noćna vožnja kroz grad. Ponekad su se bavili i sitnim kriminalom, najčešće obijanjem kioska. Ta nezakonita aktivnost nije bila motivirana materijalnim razlozima, već natjecanjem s drugim skupinama. Naime, razbivši staklo na kiosku u vlastitoj četvrti (*kvartu*), članovi grupe sami bi sebi napravili problem, budući da je i policija znala tko *vlada* kojom četvrti. Pravo junaštvo bilo je učiniti to na tuđem *teritoriju* - prije svega zbog policije, koja bi

gotovo automatski kaznila pripadnike skupine matične na tom prostoru, ali i zbog sramote i izrugivanja koji bi slijedili uspješan *upad* na tuđi *teritorij*. Zbog stalne želje za obračunima i tučnjavama, koje prema općem uvjerenju dokazuju tko je jači i moćniji, članovi skupina bili su uobičajeni posjetitelji policijskih stanica pod optužbama *remećenje javnog reda i mira* ili *uništavanje javnog ili privatnog vlasništva*. Nekoliko opasnijih situacija mnoge je moje kazivače dovelo i do kaznenopopravnog doma gdje su proveli od nekoliko mjeseci do nekoliko godina. Moram naglasiti da su svi kazivači izričito tvrdili da nikada nisu uživali droge ili se bavili ilegalnom (pre)prodajom bilo kakvih opojnih sredstava. Droge su bile značajka *hašera*, grupe koju su zbog *pretjerano intelektualnoga stava* i *miroljubivosti* jednostavno prezirali i nisu s njima željeli imati ništa zajedničko. Nisu ih čak ni napadali. *Martićevci* su konzumirali alkohol i to u velikim količinama.

Skupina koju sam sada opisala nastala je na određenom teritoriju, prema kojemu je dobila ime. Drugo osnovno obilježje pripadnika skupine bila je njihova mladost. Treće obilježje bilo je skoro identično obrazovanje - svi su oni, naime, uglavnom pohađali srednje zanatske škole - neki od njih u Zagrebu, a neki u popravnim domovima u kojima su s vremena na vrijeme živjeli.

No postoje i drugačiji *Martićevci* - djeca srednjega sloja, koja su pohađala realne ili klasične gimnazije i uglavnom stekla fakultetsko obrazovanje. Kako se oni uklapaju u ovu sliku? Najprije, oni skupini pripadaju samo prema teritorijalnom i dobnom kriteriju, a ne i prema načinu života koji je, iako zajednički *svim* zagrebačkim kvartovskim skupinama, ipak važniji. *Pravi Martićevci*, kako sebe nazivaju pripadnici prvoopisane skupine, ove druge ne smatraju sebi ravnima. Ipak, ovi drugi sebe nazivaju *Martićevcima*. O čemu je riječ? *Martićevci* su među zagrebačkim kvartovskim skupinama bili jedna od brojačano najmanjih, ali i najjačih (doslovno tjelesno najjačih), tako da je pripadanje toj grupi, bez obzira na aktivno (ne)sudjelovanje dizalo ugled svakome tko se barem periferno kretao u tim krugovima. To znači da ste, ukoliko ste bili gimnazijalac iz Martićeve ulice, smjeli doći na *svoj plesnjak* i tamo biste imali jednaka prava kao i svaki drugi *Martićevac*, iako se niste s njima izborili za taj *teritorij*. Isto tako, ako ste se sami šetali tuđim dijelom grada, a druga se skupina željela osvetili vašoj, mogli ste, nimalo krivi, dobiti batine. Isto tako, *pravi* su *Martićevci* uvijek *testirali* svoje susjede-gimnazijalce. Obično se radilo o sitnoj provokaciji kojom bi ustanovili na koji način netko razmišlja. Bilo je dovoljno da dotični pristojno pozdravlja svoje susjede da bi ga oni (iako nikada posve) primili u svoju skupinu, a da od njega nikada nisu tražili da se tuče ili upada u bilo kakve nevolje. Ako bi se takvom pripadniku skupine nešto dogodilo, skupina bi ga uglavnom obranila. No, i pripadnici te druge skupine *Martićevaca* nisu bili tek učenici i studenti uplašeni policije i zakona - jedino što su njihovi pothvati bili mnogo neviniji ili bi vrlo često ostajali samo pri zamisli. Jedan mi je kazivač pričao o tome kako su njegovi prijatelji izradili cijeli elaborat na dvadesetak otipkanih stranica o tome koliko bi praška za rublje trebalo noću uliti u

fontanu na današnjem Trgu hrvatskih velikana kako bi se ujutro stvorila pjena koja bi prekrila cijeli trg, uključujući i tramvajske tračnice. Mislim da mogu tvrditi da su se članovi te dvije podgrupe istodobno divili jedni drugima, ali i prezirali jedni druge - naime, tzv. *dobra djeca* nikada nisu imala želje - a možda i hrabrosti - da sudjeluju u uličnim tučnjavama, svađaju se s roditeljima i postižu loš uspjeh u školi, a *pravi Martićevci* nikada nisu imali želju - a možda ni sposobnosti - za temeljitim obrazovanjem. Pretpostavljam da su, u jednakoj mjeri u kojoj su se jedni drugima izrugivali, isto tako bili ponosni jedni na druge. Riječ je, dakle, o tome da te dvije (pod)skupine jedna drugu međusobno priznaju ili ne priznaju, ovisno o trenutačnim okolnostima.

Martićevci su, kao i sve ostale kvartovske skupine, relativno kontinuirano djelovali do kraja sedamdesetih godina, kad se u Zagrebu javljaju, uz već postojeće, i mnoge nove subkulture - novi val, *punk* i slično. Na pitanje kakva je situacija danas, dobila sam različite odgovore. Većina kazivača srednjih godina, dakle oni koji su aktivno sudjelovali u skupini, ustvrdit će da danas ne postoje ni tragovi *Martićevaca*, što je začuđujuće uzmemo li u obzir način na koji su novi članovi pristupali skupini. Mlađi kazivači tvrde da *i sad klinici nešto mute*, no većina se slaže da, ako nešto i postoji, to su okupljanja nove vrste pod starim nazivima. Od nekih sam kazivača čula da su *Martićevci* postojali sve do domovinskog rata, u koji su uglavnom otišli 1991. godine kao dragovoljci, a neki tvrde da su se stopili s *Bad Blue Boysima* - što se tiče ove zadnje tvrdnje, na zidu tržnice u Branimirovoj ulici postoji grafit (vjerojatno nastao kasnih osamdesetih ili ranih devedesetih) koji je potkrepljuje, a koji glasi *BBB - Martićevci*. Takav se proces nestajanja skupine najčešće objašnjava velegradskim otuđenjem i smanjenom povezanošću sa susjedima. Srednjoškolci više ne biraju škole prema teritorijalnom načelu, već nastavljaju svoje srednjoškolsko obrazovanje ovisno o vlastitim afinitetima. Na taj se način mladi prije svega grupiraju prema razredima, a zatim i školama, a ne više po četvrtima. Nadalje, danas u Zagrebu postoji cijeli niz stilski različitih subkulturnih skupina, čiji se pripadnici okupljaju prema stilu odjeće kojom izražavaju svoje stavove, mjestima na koja izlaze, glazbi i sl. Kao što sam spomenula u uvodu, takve su subkulture mladih najčešće trendovske i medijski potpomognute.

Važan je i jezik kojim su se služili *Martićevci* - žargon kojim se oni služe nije pripadao samo njihovoj skupini, već je bio mješavina tipičnog zagrebačkog dijalekta s ponekim izrazima "rezerviranima" za mlade, a njime se služila većina mladih Zagrepčana. Pritom valja imati na umu da je u zadnje vrijeme i područje govora prihvaćeno kao pokazatelj *mladosti*, budući da govor neprestano dobiva nove poticaje od mladih. Isto kao što određeni naraštaji, zanimanja, skupine, slojevi društva i drugi izgrađuju specifične kulturne pojave svojoj društvenosti, tako i mladi razvijaju jezik svoje skupine, pri čemu određeni izrazi mogu postati zaštitni znak grupe. Kroz masovne medije i masovnu potrošnju, oblike sekundarne komunikacije,

osobitosti subkultura postaju općepoznate, a time i korištene od sve većeg broja ljudi¹⁷ (Liesenfeld, 1987:54).

Posljednje se pitanje odnosilo na ime grupe. Zbog nesretnih ratnih okolnosti u kojima smo se nalazili za provođenja istraživanja, naziv *Martićevci* prvenstveno je asociirao na pripadnike paravojne formacije tzv. Krajine te me zanimalo što *pravi Martićevci* misle o tome. Većina ih se složila da oni koji znaju, znaju, a oni koji ne znaju tko su *pravi Martićevci*, nisu ni *pravi Zagrepčani*, pa i nije važno ako ne znaju. Nitko se ne brine zbog "krađe" naziva jer, kako kažu, kad su postojali zagrebački *Martićevci*, nije bilo onih u Kninu, a kada su postojali ovi u Kninu, zagrebački su već bili samo dio gradske prošlosti.

VI. ZAKLJUČAK

Ovim sam radom pokušala opisati jednu od mnogobrojnih zagrebačkih subkulturnih skupina mladih i na taj način ukazati na obilje skupina i njima pripadajućih podskupina jednoga velegrada. U zaključku bih još jednom obratila pozornost na teoriju subkulture i mogućnost njene primjene u ovom konkretnome slučaju. U Velikoj Britaniji kultura mladih počinje se istraživati u razdoblju koje slijedi drugi svjetski rat, pri čemu je "omladina"¹⁸ metafora za društvenu promenu" (Klark et al., 1985:21). Autori ovog članka govore najviše o klasnom i vrijednosnom poimanju mladih u dnevnim listovima i cjelokupnom tisku Velike Britanije tog vremena. Iako sustavnih istraživanja kulture mladih u bivšoj Jugoslaviji nije bilo (ne samo u poslijeratnom razdoblju, već i dugo, dugo nakon njega - pa ni danas u Hrvatskoj), ono malo socioloških istraživanja koja su provedena također su promatrala omladinu u svjetlu političkih shvaćanja i društvenog angažmana (Povrzanović, 1985-1986:53). U tu svrhu kao uzorak je uziman *uzorni dio omladine*, idealan za javno prikazivanje i analiziranje. Kako marginalne skupine tada još nisu bile predmetom istraživanja etnologije, o njima nema etnoloških tekstova. Negdašnja Jugoslavija implicitno nije priznavala postojanje skupina koje se nisu uklapale u željenu viziju društva - takav je slučaj ne samo subkulturnih skupina

¹⁷ "Kurz sei auch der Bereich der Sprache als Indikator für Jugendlichkeit gestreift, da dieser von der Jugend stetige Impulse erfährt. Ebenso wie bestimmte Generationen, Berufe, Gruppen, Gesellschaftschichten etc, für ihre Societät spezifische Kulturphänomene ausbilden, entwickeln auch die Jugendlichen ihre Gruppensprachen, wobei bestimmte Ausdrücke zu Gruppenabzeichen werden können. Durch die Massmedien und den Massenkonsum, jene Form(en) sekundärer Kommunikation, werden bekanntermaßen die Besonderheiten von Subkulturen breitenwirksam und dadurch von immer mehr Leute benutzt" (Liesenfeld, 1987:54).

¹⁸ Prijevod na žalost ne navodi engleski termin za *omladinu*.

mladih ljudi, koje su rijetko istoga mišljenja kao i odrasli, bez obzira o kakvome se društvu radi, nego i kod bilo koje zajednice čije bi postojanje moglo ugroziti strogo postavljene i pažljivo čuvane socijalističke dogme. Dok u Velikoj Britaniji i Sjedinjenim Američkim Državama "omladina prerasta u novi sloj, prvenstveno zbog općeg porasta životnog standarda, kada dolazi do mitskog pojma blagostanja" (Klark et al., 1985:24), u bivšoj Jugoslaviji *omladina* predstavlja isključivo političku kategoriju. Ja sam željela pokazati da se kultura i subkultura mladih može, između ostalih načina (među kojima prevladavaju oni utemeljeni na zanimanju za glazbene i vizualne odlike subkulturnih stilova), promatrati i kroz etablirane etnološke kategorije kao što je teritorij. Također sam željela pokazati da subkulturu mladih ne smijemo smatrati nečim dalekim, po mogućnosti britanskim ili sjevernoameričkim proizvodom nametnutom *našoj mladeži*, a utemeljenom isključivo na glazbenom ili nekom drugom popularnom trendu. Subkulture mladih nalaze se svugdje gdje ima mladih, temelje se na bilo kojoj odrednici koju kao zajedničku nalazi grupa ljudi i nije nužno da se pripadanje takvoj grupi izražava istovrsnom odjećom, frizurom, tetovažom ili nekim drugim vanjskim znakom. Isto tako, protivno u javnosti uvriježenom uvjerenju, pripadnici subkultura mladih nisu isključivo iz radničkih obitelji i nisu ljudi s margina društva, što potvrđuje i ovo istraživanje.

LITERATURA

- ČAPO ŽMEGAČ, Jasna: *Seoska društvenost*, rukopis, 1995.
- HATCH, David i Stephen Millward: *From Blues to Rock. An Analytical History of Pop Music*, Manchester University Press, Manchester 1987.
- HAVILAND, William A.: *Cultural Anthropology*, Holt, Rinehart and Winston, New York, Chicago, San Francisco, Dallas, Montreal, Toronto, 1981.
- HEBDIDŽ, Dik (Hebdige, Dick): *Potkultura: značenje stila*, Rad, Beograd, 1980.
- KAIVOLA-BREGENHØ, Annikki: Folklore Narrators, u: Anna-Leena Siikala (ur.), *Studies in Oral Narrative, Studia Fennica* 33, Helsinki, 1989, str. 45-54.
- KLARK, Džon (Clarke, John) et al.: Podkulture kulture i klasa, *Podkulture* 1, Beograd, 1985, str. 21-93.
- LIESENFELD, Gertraud: Wir sind Jung, die Welt ist offen... Vom "In-Sein" der Jugendlichkeit, Gegenwartsvolkskunde und Jugendkultur, *Referate des 2. Internationalen Symposiums des Instituts für Gegenwartsvolkskunde der Österreichischen Akademie der Wissenschaften vom 4. bis 8. Juni 1985 in Mattersburg*, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 1987, str. 39-58.

- POVRZANOVIĆ, Maja: Kultura mladih u Jugoslaviji. Pregled suvremenih etnoloških i socioloških istraživanja, *Etnološki pregled* 20-21, Beograd, 1984-1985, str. 53-65.
- POVRZANOVIĆ, Maja: Etnologija rata - pisanje bez suza? *Etnološka tribina* 15, Zagreb, 1992, str. 61-80.
- PRICA, Ines: Beogradski šminkeri, *Podkulture* 3, Beograd, 1987, str. 37-43.
- PRICA, Ines: *Omladinska potkultura u Beogradu*, Magistarski rad, 1988, rkp. IEF, sign. 1367.
- RIHTMAN-AUGUŠTIN, Dunja: *Etnologija naše svakodnevice*, Školska knjiga, Zagreb, 1988.
- ROSMAN, Abraham i Paula G. Rubel: *The Tapestry of Culture. An Introduction to Cultural Anthropology*, Random House, New York, 1989.
- ŠVERKO, Branimir et al.: *Psihologija. Udžbenik za gimnazije*, Školska knjiga, Zagreb, 1994.
- VODOPIJA, Milivoj: Maturiranje kao rite de passage, *Narodna umjetnost* XIII, Zagreb, 1976, str. 77-92.
- WIDDICOMBE, Sue i Robin Wooffitt: *The Language of Youth Subcultures. Social Identity in Action*, Harvester Wheatsheaf, New York, London, Toronto, Sydney, Tokyo, Singapore, 1995.

AN EXAMPLE OF A YOUTH SUBCULTURE IN ZAGREB:
MARTIĆEVCI DURING THE 1960S AND 1970S

Summary

The paper is dealing with the definitions of culture, subculture, the young and youth subcultures. The introductory parts discuss the formation of subcultural groups and the circumstances in a society (particularly in the city of Zagreb) which enable a subcultural group to establish, as well as the methodological issues one has to be aware of when dealing either with urban culture or with youth subcultures. The main part gives crucial information on the group called *Martićevci*, which was formed during the early 1960s in Zagreb. It was a territorial group, and the members were only the young born in Zagreb, although their parents originally came from different parts of Croatia. They were all from working class or low middle-class families, although there was a subgroup of *Martićevci* of high middle-class background. The crucial tasks of the group were "controlling" disco clubs,

streets and city areas where they could "earn" some money, and fighting with members of other territorial groups. The primary point of their identities was being citizens of Zagreb, while the next stage of their self-image was being of Croat nationality; they were all supporters of the Zagreb football team called *Dinamo* at the time. The group ceased to exist during the late 1970s, when all kinds of other subcultures were imported -- punks, new wave, new romantics, and many more. At that point the schooling system was changed -- children were not attending the nearest high school, as they used to, but they chose schools according to their interests. This also loosened the territorial bondage of young people and contributed to the break up of the group.